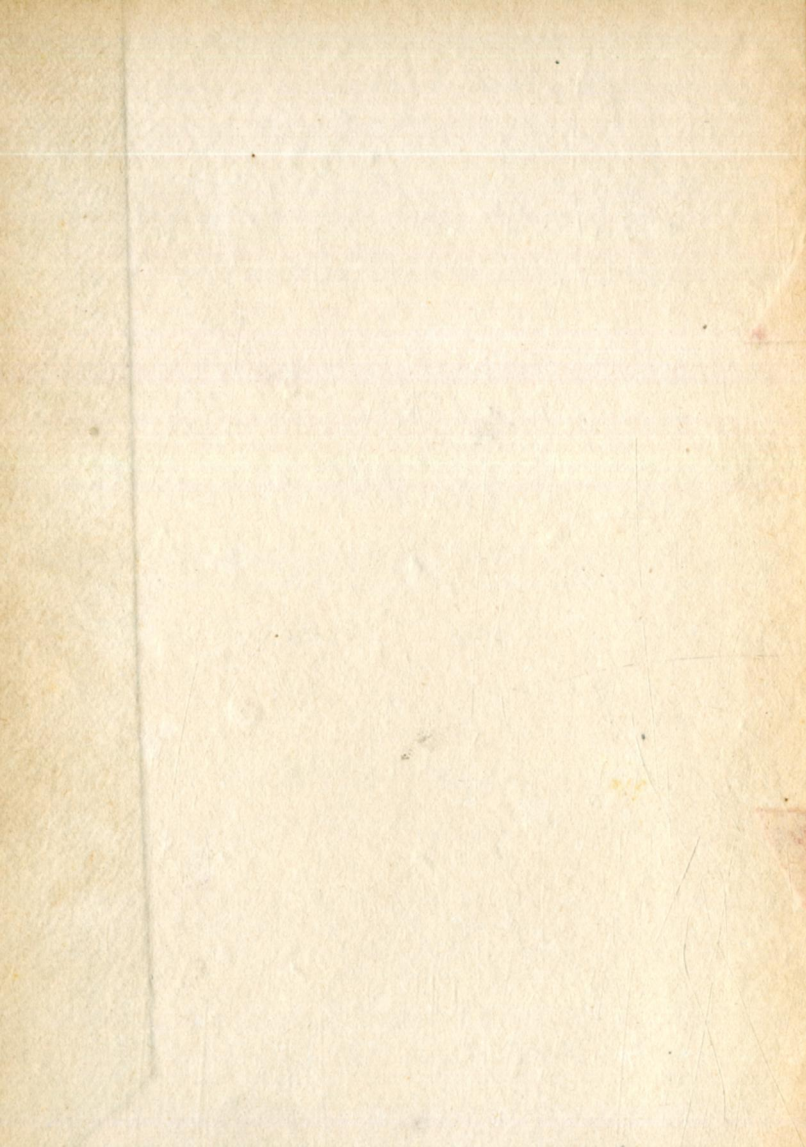
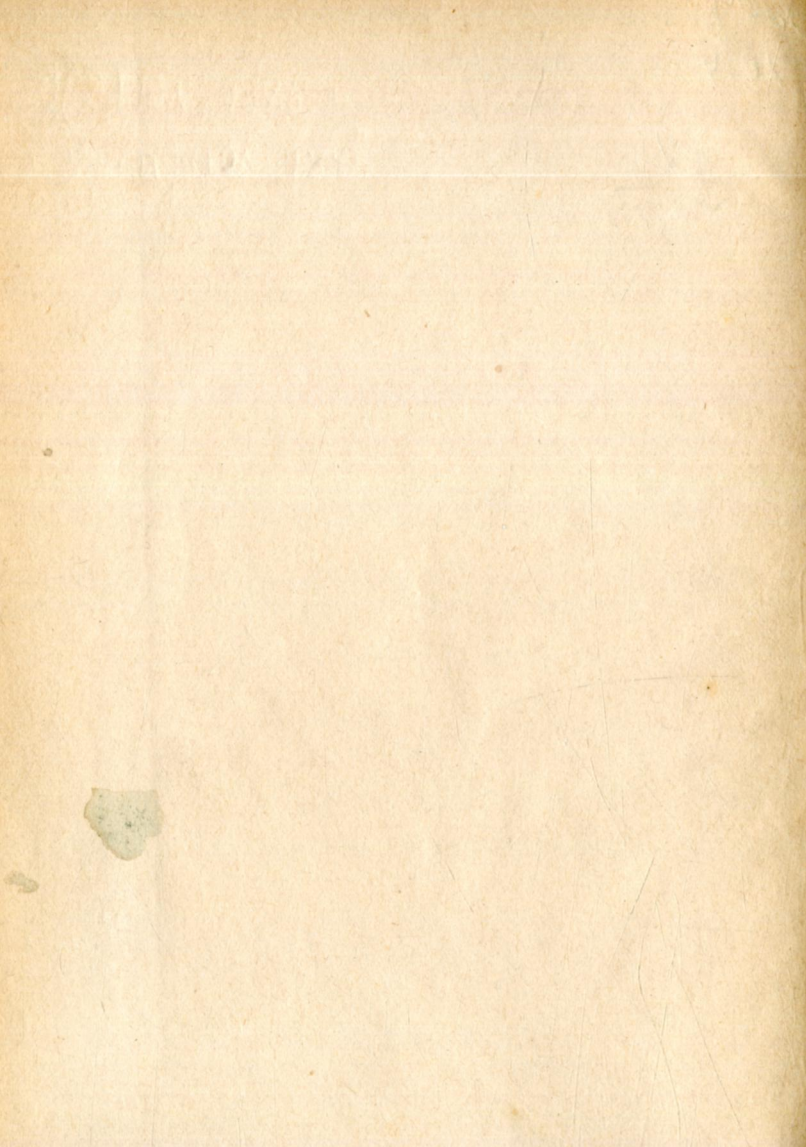

663.16

2009
2014

ЗГАДКИ
ЗЪ 1846 РОКУ

Списавъ

Василь Чернецкій

Передрукъ зъ „Дѣла”

~~91.399~~ 91.399

Львѡвъ, 1892.

Зъ друкариѣ Товариства имени Шевченка
пѡдъ зарядомъ К. Беднарского

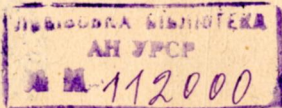
ИЗ 1418

802

9(и) пол "1846" +

+ 37(и) пол "184"

1
н. 112000

802.10

Я С Л О.

Рѣвъ 1846-ый записанный кровавыми буквами въ краевой исторіи Галичины за-для рѣзнѣ, яку выправили селяне Мазуры на польской шляхтѣ въ некоторыхъ мѣстечностяхъ въ округахъ тарновскомъ и въ ясельскомъ. Не гадаю подробно описувати той рѣзнѣ, а нѣ входити въ причины ея, бо щобы се докладно описати, треба бы бути або наочнымъ свѣдѣкомъ того кровавого драмату, або мати подъ рукою автентичной матеріялы письменной, а я ихъ не посѣдаю. Зъ моихъ згадокъ зъ 1846 року я розкажу лишь то, на що я подчасъ той рѣзнѣ наочно дививъ ся, що чувавъ та що менѣ зъ того вже давно проминутого часу полишило ся въ памяти.

Рѣвъ 1846-ый заставъ мене малымъ школяремъ въ народныхъ школахъ въ Яслѣ, въ невеликомъ але харномъ подкарпатскомъ мѣстѣ, де сходились чотири мурованой дороги: вѣдъ Коросна, Пильзна, Змигорода и Бѣча. Не подаю старинной исторіи, що вѣдносить ся до основаня згаданого мѣста, бо се не входитъ въ програму моего письма, высказу лише, що

про часті великі пожары въ Яслѣ, про военный напады и контрибуціи Матвѣя Корвина, короля Угорского, Шведовъ, Равочихъ и т. д. на Ясло, не могло се мѣсто розвинути, якъ бы належало, и ажъ въ новѣйшихъ часахъ стало оно розвиватись.

Ще въ 1846 роцѣ выглядало Ясло иначе, нѣжъ представляе ся теперь. Не було тамъ гимназій, нѣ розширенныхъ двѣохъ школъ, не було желѣзной дороги съ телеграфичными столпами, не було другихъ урядовъ окрѣмъ такъ званого „уряду циркулярного“, перенесеного до Ясла съ Дуклѣ. Мѣсто Ясло, положене въ кѣтлинѣ надъ рѣкою Висловою, котру заселяють три гѣрскіе рѣки: Яслѣка, Дембѣвка и Ропѣ, окружене горбками а съ одной стороны сосновыми лѣсами, мало квадратовой нерѣвнымъ каменемъ выложеный ранокъ, окруженный муроваными домами, переплѣтаными одноповерхними каменницами. Съ ринку розходили ся бѣчнѣе улицы, удержуванѣе чисто, замешканѣе урядниками та мѣщанами. Мѣщане занимались господарствомъ и ремѣслами, ихъ бытъ матеріальный бувъ добрый. Довруги мѣста були сады съ деревиною и орнѣе поля. Посередѣ ринку не було ратуша, стояла лише глубока мурована карниця пѣдъ деревянымъ навривомъ. Съ карниці черпала ся вода великимъ колесомъ двома ведрами сполучеными съ собою довгимъ, грубымъ ланьцухомъ. Карницю окружали продавцѣ съ хлѣбомъ, овочами, омастою и т. д., и тутъ бувъ бѣльшій рухъ. При стѣи карниці можна було бачити межѣ селянами Мазурами таюжъ Русинѣмъ.

Лембѣвъ, котрыхъ „чуханѣ“ дуже рѣзнились вѣдъ мазурской одежѣ. Въ ринку були ще два бѣльшій заваднѣй домъ, три склепы, аптика, цукорня, почта зъ трафікою мѣстилась въ обширномъ домѣ при деревяномъ надъ Вислокою мостѣ. За мѣстомъ при дорогѣ Бѣцебѣй стоявъ великій домъ шпитальный; въ нѣмъ мѣстивъ ся и закладъ божевѣльныхъ. Окрѣмъ одной жидѣвской родины Штайнгавзѣвъ, котра посѣдала зелѣзный склець зъ виномъ въ ринку и держала въ посесіи по-за мѣстомъ мито, не було въ Яслѣ бѣльше жидѣвъ, то й не диво, що мѣсто було чисте, здорове и харне. Въ ринку звертала на себе увагу бѣльша нарѣжна каменница, крыта сама одна червоною бляхою. Се бувъ такъ званый „царкуль“ и вяницѣ при нѣмъ. На мѣсци другой близько ринку стоячой каменницѣ, прозваной „старымъ циркуломъ“, стоявъ костелъ Кармелитѣвъ.

Кармелиты появили ся въ Яслѣ 1400 року, отже въ вѣлька лѣтъ по спровадженю ихъ до Польщѣ королемъ Владиславомъ Ягайломъ 1395 р. Тутъ зѣстали они кирничку зъ деревяною капличкою, о котрѣй оповѣдано, що при кирничцѣ проповѣдавъ св. Войтѣхъ науку Христову, черпавъ зъ неѣ воду, хрестячи поганъ Мазурѣвъ на хрестіянъ. Кармелиты, занявши агадану кирничку зъ капличкою за згодою мѣста на власнѣсть, вымурували на мѣсци деревяной каплицѣ обширный костелъ зъ вежою и въ костелѣ умѣстили статую Матери Божой. Въ короткѣмъ часѣ набрала ся статуя, яко чудотворна, бѣльшого розголосу въ свѣтѣ, такъ, що не лишъ окрестнѣй Мазу-

ры, але и зъ-за Карпатъ Словаки зъ Мадярами почали горнутись громадно на богомблье до Ясла. Довгй часы стоявъ костель Кармелитскій, ажъ при великомъ пожарѣ 1785 р., коли згорѣла ббльша часть мѣста, упавъ и вбнъ жертвою огню. Пбсля того пожару приказавъ тогдѣшний урядъ циркулярный [зъ причины, що Кармелитбвъ въ Яслѣ скасовано] розбрати муры полишенй зъ костела и его вежѣ, а на згарищахъ вымуровано каменицю и въ нѣй мѣстивъ ся хвилево „циркулярный урядъ“, длатога сѣй каменици полишилась назва „старый циркуль“, а старинна карница стоить при каменица въ огородѣ до теперь. Оставшихъ трохъ Кармелитбвъ по знесеню монастыря перенесено на друге мѣсце. Оставшу ненарушену въ огни статую Матери Божой умѣщено на разѣ въ мѣсцевбмъ парохіальнбмъ костелѣ. А позаякъ сю статую мало правительство або спродати або подарувати якому другому бѣдному костелови, то постарала ся родина графбвъ Куропатницкихъ, що ѣй дозволено за умовлену грошеву уплату забрати статую зъ Ясла и перевезти до поблизьного села Тарнбвця, де Куропатницкѣй були патронами. Въ день Благовѣщеня 1789 року спроваджено статую безъ розголосу зъ Ясла до Тарнбвця, помѣщено ея въ великбмъ престолѣ, и тамъ стоить она до теперь. Якъ давнѣйше до Ясла, такъ само почали горнутась богомольцѣ до Тарнбвця, и горнуть ся по нинѣшний день; не хибувъ межи ними и нашихъ гбриянбвъ Лемббвъ. О початкахъ тои древньои статуѣ Матери Божой нема певныхъ исто-

ричныхъ записовъ. Переказъ гласить, що статую спроваджено до Ясла зъ Угорщины въ часъ покоя зъ якогось костела Кармелитского, — ддятого у народу полишилася назва „угорской Матери Божой“. Дальше кажутъ люде, що статую спроваджувано зъ Угорщины лѣсами. Въ лѣсахъ Самоеленскихъ побѣчь Перегримки вказують великій камѣнь, на котрѣмъ поставлено статую, коли люде, струженій дорогою, стали спочивати. Статуя, рѣзана зъ дерева въ готическомъ стилю, есть майстерной работы. Матѣрь Божя, майже въ природній величинѣ, зъ краснымъ лицемъ, зъ розпущенымъ волосьемъ, держить Сына на лѣвой руцѣ; головы ихъ украшають металевѣ короны. Марію уносять три ангелы зъ перепасками на чолахъ. Я бачивъ тую статую въ Тарновци. Она красно позолочена и помаљована.

Мѣсто Ясло украшае обширный костель, вымурованый, якъ свѣдчить написъ, 1440 року. За костеломъ розтягае ся на низинѣ передмѣстье, — туды иде ся на цвинтарь. На цвинтарѣ стояла деревяна капличка, окружена деревяными хрестами та вѣлькома камѣнными памятниками безъ артистичной вартости. То передмѣстье зъ цвинтаремъ заливала вода. Въ часъ великой повѣни 1845 року залила вода се передмѣстье несподѣвано въ ночи и нарѣбила великой шкоды. Я мешкавъ пѣдъ той часъ на сѣмъ передмѣстю. Пробудивъ насъ збсу великій шумъ воды, що почала тиснутись до сѣней а опѣсля въ комнату. Въ великомъ перестрашу почали мы студенты зъ господаря-

ми утѣкати зъ плачемъ по драбинѣ на пбдѣ и тутъ живили ся два днѣ зелеными яблоками, обрываючи довгими жердками въ притыкающѣмъ садѣ черезъ дымникъ дому. Зъ дымника пред- ставлялась окрестнѣсть мовь широкое море. Вода въ комнатѣ залила намъ лѣжка, вуферки зъ одежою и книжками, при тѣмъ спустошила комору нашихъ господарѣвъ рѣзничѣвъ и забрала зъ собою парканъ зѣ стайнею, де мѣстило ся богато телячь и баранѣвъ повупленыхъ для рѣзнѣ.

Въ полудневѣй сторонѣ ривну стоявъ войсковый одвахъ и тутъ мала залага войскова держала варту. Въ описуванѣмъ роцѣ одягало ся войско въ бѣлѣ короткѣй фраки зъ водповѣдными полкови вылогами; синѣ панталюны запинали ся зъ переду бѣльшою квадратною кляцою на три гузники. Фельдвеклѣ носили при шабляхъ тростиновѣ, а капралѣ лѣсковѣ палицѣ зъ вугасниками. Тыми палицами пригадували они своимъ пѣдвладнымъ регулямянѣ войсковый и скорше втискали въ головы рекрутѣвъ науву муштры. Офицеры носили довгѣ чорнѣ сурдуть або такѣ самѣ фраки зъ вылогами, при боцѣ мали довгѣ шпады.

Близько войскового одваху стоявъ въ садѣ обширный партеровый дѣмъ изъ сѣмъ комнатъ зъ копулкою надъ дахомъ и голоснымъ звѣнкомъ. Надъ входовыми дверми въ тѣмъ дѣмѣ висѣла кругла таблица зъ намальованымъ орломъ и пѣдписомъ: „K. K. Kreishauptschule“. Се була наша чотиро-клясова мужьска и три-клясова женьска шзола. Професорѣвъ зъ директорѣмъ було пять осѣбъ. Кож-

дый профессоръ мавъ свою клясу, вчивъ усѣхъ приписаныхъ предметѣвъ и не провадивъ своихъ студентѣвъ въспе. Въ клясѣ I ой учивъ Конопницкій, въ II ой Добрянскій [Русинъ], въ III ой Кропивницкій, въ IV ой директоръ Концкій. Дня науки письма бувъ помѣчницъ Станешъ. Въ женскѣй школѣ учили профессоры, межи ними панъ Константиновичева, вдова по пароху въ Ростайнахъ. Катехитомъ бувъ кс. Поляковскій а пѣсля него кс. д-ръ Пашинскій, ново-ординованый пресвитеръ пѣанѣйше кривошанинъ капитулы Перемысков.

Школьный науки подавали ся по польски и переважно по нѣмцехи. Въ нѣмецкомъ языкѣ приспособлювано насъ до гимназій, де навѣтъ религій учено по нѣмецки. Въ другомъ пѣвроцѣ IV-ой клясы учено насъ читати по латинѣ. Що дня ходили мы до костела на службу Богу, котру вѣдправлявъ нашъ катехитъ, и стояли парами пѣсля клясы. Студенты зъ IV-ой клясы мусѣли всѣ знати министртуру на память и пѣсля азбучного порядку служили при службѣ. Учено насъ церковныхъ спѣванокъ и мы спѣвали ихъ пѣдчасъ литургій, особливо отей нѣмецкй: „Kommet, lobet ohne Ende“ — „Grosser Gott wir loben Dich“ — „Hier liegt vor Deiner Majestät“ — „Wir werfen uns darnieder“ — а въ часѣ посту „Lass mich Deine Leiden singen“. Зъ польскихъ пѣсень спѣвали мы „Kiedy ranne wstają zorze“, — може були ще й другй, але не полшвили ся въ мойй памяти. Разъ въ рѣвъ въ часѣ Великодного посту привѣдивъ до Ясла мойй покѣйный дѣдо, парохъ зъ Волѣ Цеклинской, сповѣдавъ Ру-

сидѣвъ воякѣвъ та й насъ студентѣвъ и ли-
тургізувавъ въ костелѣ.

Почавши вѣдъ першой класы, называной „штубою“, ходили разомъ зѣ мною до шеолы въ Яслѣ гѣрняки Русины: Пухирь, Горбале-
вичъ, Зубрицкій и Сяльвестеръ Сембратовичъ,
теперѣшный Вареосв. митрополитъ. Въ выс-
шихъ вѣдъ мене класахъ були другіи Русины.
Въ початковыхъ школахъ въ Яслѣ учило ся
много дѣтей пѣкарпатскихъ священствѣвъ и
селянъ, мѣжь ними и нашъ ученый Преосв.
епископъ д-ръ Юліянъ Пелешъ. Шеолы въ
Яслѣ засіяли наибѣльше школярѣвъ зѣ сѣль-
скихъ шкѣлъ въ Грабѣ и въ Святковѣй.

Завимъ вѣдданю мене до шкѣлъ въ Яслѣ,
учивъ мене сѣльскій дякъ читати по руски зѣ
Букваря черезъ утяжливе слябизованье на
старый ладъ [н. пр.: „мышлѣте азъ“ вымавляе
ся *ма*, „твердо иже“ вимавляе ся *ти*, разомъ
складае ся *мати* и т. п.]. Менѣ, лихо пѣдъу-
ченому дякомъ по руски, несвѣдомому поль-
ской мовы анѣ еи абецадла, приходила шкѣль-
на наука въ першѣй класѣ незвычайно труд-
но, тому я пересидѣвъ зѣ деякими товариша-
ми бѣольшу часть року въ самотнѣй „ослячбѣй“
лавцѣ пѣдъ стѣною. Я не мѣгъ выучитися на
память анѣ зрозумѣти польской граматки, ко-
трои насъ учено, зачинаючи ся словами: Na
początku rozmawiali ludzie na migi, ruszając rę-
kami, głęba, oczami и т. д., тожь и не обходи-
лось безъ варт. Не лекша справа була въ
другѣй класѣ зѣ польско-нѣмецкимъ Комен-
ніусомъ пѣдъ острымъ професоромъ Добрянъ-
скимъ. Мы учили ся богато нѣмецчины зѣ Ко-

меніюся на память механічно и оно мѣшало ся намъ въ головѣ. Лучалось такожь дуже часто, що на запытаня професора наступали вѣдповѣди невѣдповѣдай, стъ н. пр. такі: „Nowo narodzony człowiek jest dziecięciem — Der Hund und die Petze sind Wächter des Hauses“... По такихъ вѣдповѣдахъ вѣдзывавъ ся зъ за столика гнѣвный голосъ професора: „Komm heraus in die Mitte!“ -- и вже була пукавна сполучена зъ плачемъ. Менѣ такъ надобъвъ Коменіюсть, що я носивъ ся зъ гадкою утечи зб школы, и бувъ бы утѣвъ, наколи бѣ лише знавъ, де утѣкати.

Коли я по бѣльшихъ трудахъ дѣставъ ся до третей клясы, мене умѣщено на станціи въ нѣмецкѣмъ домѣ у Бергера, ц. к. ляндратона при циркуль. Позаякъ въ домѣ була лише нѣмецка розмова, бо господарѣ не знали другои, я присвоивъ собѣ нѣмеччину и опѣсля помекшилось менѣ въ шкѣльныхъ наукахъ и я вже въ першѣмъ пѣвроцѣ ставъ причислятьсѣ до лѣвшихъ студентѣвъ. Бергеръ, выслуженный вахмайстеръ при кавалеріи, оженивши ся зъ Нѣмкою, постаравъ ся о посаду ляндратона при циркуль, побудувавъ собѣ красный домокъ и тримавъ студентѣвъ. Одягнений завсѣгды у войсковый мундуръ, въ синій фракъ зъ жовтыми вылогами, при острогахъ и шабли, вѣнъ розвозивъ мовѣ ординансѣ зъ припорученя уряду циркулярного урядовѣ письма по селахъ, маючи до вѣды наданого ему ераріального коныя. Бергеръ, чоловікъ честный, тверезый, серіозный, дававъ намъ студентамъ за 60 зол. вал. вѣденскои добрый здоровый харчъ, свѣ-

тло и правьє, при чомъ наглядавъ старанно надъ нашою наукою, надъ ранними и вечірними молитвами, надъ чистотою въ одежи та порядкомъ въ скриптурахъ и книжкахъ. Коли хто зъ его студентѣвъ въ домовій або шкѣльній дисциплінѣ провинивъ ся, бравъ его за руку и, сбертаючи ся зъ провинникомъ млынкомъ, аплікувавъ другого рода дисципліну. Мы бояли ся Бергера и радувались, коли его не було дома. Тогдѣ надзырала надъ нами его жена, а коли мужъ повернувъ, здавала ему справу зъ нашого поведєня. Хѣтяй часами не все було въ порядку, мы знали походити коло добродушнои невѣсты, тожъ и не бывало жалобъ.

КУБА ШЕЛЯ.

Въ другѣй половинѣ лютого 1846 року, коли мы студенты ожидали вѣнца першого шкѣльного курсу, почали розходитись въ Яслѣ непокоючі вѣсти. Прислухуючись уважно розсѣванымъ вѣстамъ, мы студенты передавали ихъ одні другимъ въ шкѣлѣ зъ додатками.

Разъ розсѣвано въ шкѣлѣ вѣсте, що въ лѣсахъ організують ся польскій повстанцѣ, хотять несподѣвано напасти зъ оружємъ на Ясло, забрати циркулярну грошеву касу та зрабувати ясельскыхъ мѣщанъ. То зновъ говорєна, що не повстанцѣ, але селяне Мазуры, узброєні въ косы, цѣпы и зелѣзній вила, нападають въ близькѣй Тарнівщинѣ на села, палять и рабують двори, мордують сурдутовыхъ

людей, гадають напасти и на Ясло, щобы мѣсто зрабувати а опбсла спалити.

Що вѣсти не були безъ пѣдставы, а мѣща не почали дѣйстно обавлятись о свою долю, свѣдчило се, що побблшено мѣщаньску вѣчну сторожу, котра, не вжягаючи свиставокъ, переходила ся вѣдъ пѣзного вечера до рана по улицяхъ мѣста, навливуочи що пѣвъ години грѣмквмъ голосмъ: „Mości panowie gospodarze! pól do [pierwszej] na zegarze! Strzeżcie ognia i złodzieja, w Bogu ufność, w Nim nadzieja!“ Пробуджувані въ ночи зб сву тыми навликами, мы вдвляли ся у вѣнна, чи не палать Мазуры мѣста.

Немало дивувало насъ студентѣвъ и те, що нашъ господаръ выѣзджавъ зъ мѣста частѣйше, нѣжъ звычайно, а коли повернувъ, не здѣймавъ сѣдла зъ коня, а лишавъ у день и въ ночи осѣдланого въ стайни. Нашъ господаръ знавъ добре, що дѣе ся въ свѣтѣ, — знавъ, на скѣлько въ розсѣваныхъ вѣстяхъ було правды, але мы не мали смѣлости его о то запытувати. Повернувшя зъ подорожи, вѣвъ спѣшивъ чимъ скорше до циркулу, а ледви повернувъ, сѣдавъ зновъ на коня и гнѣвный выѣзджавъ зъ хаты, муркочучи пѣдъ носомъ: „Hallunken Rebellen Polaken!“ Такъ дѣялось вѣлька днѣвъ.

Немалый пострахъ запанувавъ въ Яслѣ, скоро надѣйшла небезосновна вѣсть, що въ Пільзнѣ замордовано бурмістра Меркля, а поза Пільзноу стали селяне Мазуры рабувати и палити дворы, вязати и мордувати сурдутову шляхту. Сей пострахъ збблшивъ ся, якъ

Мазуры, узброені въ грубій костуры, почали спроваджувати на возахъ до циркулу въ Яслѣ шляхтичѣвъ и деянихъ латиньскихъ духовныхъ, однихъ живыхъ, другихъ убитыхъ. Що дня заѣзджало передъ циркулъ въ рынокъ по вѣлна возѣвъ, окруженныхъ паными, кривеливыми, одичѣлыми Мазурами. Збѣгали ся мѣщане на се сумне видовище, не хибувало и насъ цѣнавыхъ студентѣвъ зъ термінаторами. На однихъ возахъ сидѣли нещастнѣи, до вышней класы суспѣльной належачѣи люде, зъ звязаными шнуромъ позаду руками, зъ блѣдыми лицами, вкупѣ зъ тяжко побитыми, покровавлеными, глядячими въ смертнѣи тревожѣи мрачнымъ окомъ на свѣтъ и людей. Страшный видъ представивъ ся, воли було глянути по другихъ возахъ. Тамъ лежали помордованѣи, въ неладѣи мовь мерва, однѣи на другихъ, зъ розпростертыми руками, звѣшеными ногами, зъ подертою одежою, безъ шапокъ, зъ отвертыми очима, обрызкаными кровью лицомъ, а тутъ и тамъ ще капала зъ возѣвъ людска кровь, лишаючи по собѣ червонѣи слѣды на бѣлѣи свѣгу, зъ чого кепкувала пѣдпята товпа Мазурѣвъ.

Що чинено зъ убитыми та тяжко и легче ранеными, сего не знаю сказати, бо я лишѣ на стѣлько придивлявъ ся тому сумному видовищу, о скѣлько переходивъ по-при циркулъ, повертаючи зѣ школы, або выкравъ ся тихцемъ зъ хаты до ринку. Лѣпшу нагоду мавъ я придивити ся вязници, въ котру по коротѣи протоколярнѣи въ циркулъ слѣдствѣи замыкано похваченыхъ Мазурами и до Ясла доставленыхъ. До сеи нагоды причинилась та обста-

вина, що Бергерови повѣрено надзбръ надъ вязнями, а вѣнъ бравъ мене часто до вязницѣ зъ собою, — я носивъ за нимъ книги.

Вязниця мѣстила ся въ каменници приты-
каючѣй до деревяной торговицѣ. Въ обширныхъ
двоухъ комнатахъ закратованыхъ, де були вѣк-
на зѣ двору габитѣ дошками, отже лишъ го-
рою можна було бачити небосклонъ, сидѣли
вязнѣ, старшій й молодшій вѣкомъ, вѣлькохъ
навѣтъ въ кайданахъ. Передъ дверми на ко-
ридорѣ та пѣдъ вѣкнами вязницѣ на дворѣ
стояла войскова вартя. Помѣстъ комнатъ бувъ
выстеленый соломою, по серединѣ стояли сто-
лы зъ коновками зъ водою, пѣдъ стѣнами де-
ревянѣ лавки.

Вязнѣвъ було много, самѣ мужчины. Кто
ови були, якъ довго сидѣли у вязниця та що
опѣсля стало ся зъ ними? — не знаю. Звѣст-
ный бувъ мевѣ лично тѣлько вс. каноникъ
Хшановскій, парохъ зъ Дубѣвця, до котрого я
зъ моимъ дѣдомъ заѣзджавъ пѣдчасъ проѣз-
докъ до школы. Неразъ, коли я зъ Бергеромъ
являвъ ся у вязниця, замыканѣй пѣдвладною
службою на двѣ грубѣ колодки, просили мене
вязнѣ о купно та доставу имъ чорного разо-
вого хлѣба. Бергеръ не спротивлявъ ся тому
и я доставлявъ вязнямъ жаданого хлѣба зъ
мѣста. Зъ того хлѣба вырабляли они дуже
краснѣ табакирки, кошаки, коробки, тацы и т.
п., украшали ихъ выробами зъ соломы, на-
вѣтъ соломяными написями штучной роботы.
Разъ доставивъ я до вязницѣ тайный листъ.
Бергеръ не дѣзнавъ ся о тѣмъ, бо вязнѣ дуже
просили мене о секретѣ.

Одного дня розбійшлась була по мѣстѣ вѣсть, що въ Мазурами приѣхавъ до Ясла Куба Шеля. Зѣбрало ся много мѣщанъ въ ринку, не хибло и насъ студентѣвъ. Всѣ були цѣкаві бачити чоловѣка, встрого яма ширило страхъ, бо при взявхъ розказахъ приписувано ему моторство мазурской рѣзні шляхты. Посередъ вупки Мазурѣвъ стоявъ крѣпко збудований Мазуръ, не вызначавшій ся вѣдъ то-варишѣвъ, и провадивъ зъ ними оживлену розмову. Мазуры уважно прислухувались. То бувъ Шеля. Мы студенты, пѣдмовлені мѣщанами, почали ввупѣ зъ термінаторами зъ-разу несмѣло, опѣсля гелосно накликувати: „Шеля розбійникъ! Шеля розбійникъ!“ — що ажъ зъ домѣвъ выбѣгали люде, чи не горить у мѣстѣ. Надѣвъ сей крикъ Шели, бо пѣднѣсь грубу палицю въ гору, налявъ грѣмво и почавъ до насъ бѣгчи. Не спѣймавъ нѣкого, мы розбѣгли ся по мѣстѣ. Зѣбравши ся въ другѣмъ мѣсци, накликували мы такъ само дальше, поки не явились полицѣи та не нагнали насъ до шкѣлы. Пѣсля шкѣлы пѣбѣгли мы въ ринокъ, але Шель тамъ уже не було.

Въ тѣмъ часѣ, коли я бачивъ Кубу Шеля, сивина покрывала декуды его голову, острѣи черты маркували его лице.

Шеля, вѣдогравшій въ мазурской рѣзни 1846 року важну ролю, походивъ зъ села Смаржовой въ окрузѣ тарнѣвскѣмъ. Згадане село лежить въ кѣтлинѣ, межи горами покритыми лѣсомъ. На стрѣмѣжѣмъ горбочку стоявъ двѣръ окруженный тополями. Въ дворѣ служила черезъ довшѣ лѣта Руая Ходура, трудяща

и уродлива дівчина, дочка убогого зарбінника. Близько двора стояв пустий ґрунтъ, на котрѣмъ не було кому вѣдраляти панцины, а сей ґрунтъ постановивъ дѣдичь дарувати Рузи, коли она вѣддасть ся. Мѣсцеві паробки, зачувши о ґрунтѣ, почали залицятись до дівчини, але старий Ходура по-за ви плечима тихцемъ умовивъ ся зѣ своимъ старымъ кумомъ Шелею, що его дочка не подружить ся зъ нѣкимъ другимъ, лише зъ Кубою. Рузя, дѣзнавшись о тѣй умовѣ, разъ-на-разъ плакала, бо не терпѣла Кубы длатого, що вѣнъ бувъ зъ натуры все понурый, маломовный, сторонивъ вѣдъ товаришѣвъ - паробкѣвъ, вѣдъ коршмы, забавы та вѣдъ людей. Однакожь родичѣ таки подружили Рузю зъ Кубою. Супруже вышло нещасливе. Для новоженцѣвъ выбудовано на дарованѣмъ двѣрскѣмъ ґрунтѣ нову хату, але межі супругами не було любви нѣ згоды. Куба, надмѣрно зависливый о жѣнку, не дозволявъ ѣй выходити зъ дому, розмовляти зъ другими та до всего засмѣятись. Сварнѣ, не переводили ся въ хатѣ, зъ того приходило й до бійки и Куба обкладавъ жѣнку палицями. Старий Ходура обжалувавъ Кубу въ дворѣ, а мандаторъ каравъ Кубу то арештами то буками. Але се не помагало. Куба голосивъ прилюдно, що до его жѣнки не мае нѣхто права, лише вѣнъ. По девяти-лѣтнѣмъ пожитю Рузя померла, а въ селѣ говорено, що Куба убивъ жѣнку. Незадовго вѣнъ оженивъ ся другій разъ зъ Агнѣшкою, дочкою смаржѣвского загороднича Пребендовского. Кажуть, що зъ другою жѣнкою

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА

2

АН УРСР

№ 112000

обходявъ ся ще гѣрше, якъ въ першою, она по вѣлькохъ лѣтахъ перенеслась до вѣчности, а по еи смерти вытворивъ ся въ селѣ прокльнѣ: „Бодай ты попалъ ся въ руки Шелѣ!“ Третьою жѣвнѣи мусѣвъ Куба глядати вже по чужихъ селахъ, — знайшовъ, але она скоро повинула его, повернула до родичѣвъ и незадолго померла. По чѣтирохъ лѣтахъ Куба въ 41-омъ роцѣ житя оженивъ ся по четвертый разъ зъ 15-лѣтною дѣвчиною Салыкою Невяровскою — и тотя спритна жѣвнѣи такъ потрафляла осѣдлати лютого Кубу, що мовѣ смирный баранчѣвъ у всѣмъ ѣй подававъ ся.

Куба Шеля по-при свои частѣи женитьбы провадивъ процессы зъ дворами и, яко великий ворогъ шляхты, намовлявъ другихъ до процесѣвъ. Не зражуючысь частыми арештами та карами за пѣдбунты, вѣнъ ѣдавъ до циркулѣвъ, до Львова та Вѣдня — и его имя стало голосне межи Мазурами. Вѣдъ Ряшева, Дембицѣ, Ясела, Сявона и т. д. привѣджали селяне до него по порадѣ. Се довело его до такой гордости, що безъ попередѣйшого мельдунку у его жѣвнѣи не можна було дѣйти до послуху у него. При послухахъ Шеля навязувавъ мову про шляхту, економѣвъ, наставникѣвъ, про сервитутовѣи справы, поучавъ Мазурѣвъ, якъ мають вѣдробляти панщину, розумѣсь въ некористь дворѣвъ, и бунтувавъ селянъ противъ шляхты. Селяне слухала уважно, що Шеля розказувавъ, и кланялись ему шапками до нѣгъ. Розказувано всеюды, не знаю, чи се правда, що Куба Шеля не знавъ нѣ читати нѣ писати, але мавъ мати таку надзвы-

чайву память, що разъ ему прочитане мѡгъ майже дословно повторити. Дальше кажуть, що вѡнъ не вживавъ нѣякихъ напитекѡвъ, не ходивъ до коршемъ, мавъ навѣтъ зложити присягу бѣ костелѣ, що черезъ цѣле жатье не буде пати. Маючи въ серци укрыту ненависть до дворѡвъ, вѡнъ не кланявъ ся шляхтѣ, а воли случайно стрѣтивъ ся зъ якимъ шляхтичемъ въ дорозѣ, вѡдвертавъ ся на бѡгѣ. Мазуры дивили ся на то, запамювались ненавистью до сурдутовцѣвъ, завѣрюючи бѡльше Шеля, нѣжъ своему духовенству, котре тримало ся зъ далека вѡдъ люду. При такыхъ обставинахъ надбѡшовъ 1846 рѡвъ. Почало організуватись повстанье польске. Шеля, якъ сказано, великій ворогъ дворѡвъ и панщины, выступивъ на арену кровавой драмы, — змачавъ свои руки въ братнѡй крови, попродавши Мазурѡвъ до рѣзнь. Скоро жъ здичѣли Мазуры разъ засмакували въ людскѡй крови, падали пѡдъ ихъ цѣпами, косами и пилами навѣтъ невиннѣ матери, дѣвицѣ и дѣти. При пожарахъ дворѡвъ ширивъ ся пострахъ, — многѣ панскѣ роданы поверзлись тяжкою жалобою.

СТРАШНА НОЧЬ.

Въ часѣ згадуваныхъ неспокоѣвъ закончивъ ся курсъ шкѡльный. Зъ огляду на вѡльна днѣвъ свободныхъ вѡдъ науки, я радъ бувъ дѡстати ся на село. Стрѣтивши знакомого се-

лянина зъ возомъ у мѣстѣ, менѣ удадо ся дѣстати вѣдъ господинѣ позволенье поѣхати. Ёи мужа подъ той часъ не було дома. Незважаючи на се, що Мазуры невовають по дорогахъ подорожныхъ, я сѣвъ побѣчь селянина на возѣ, на вязанцѣ сѣна, держачи въ руцѣ завязаный въ хустинѣ провѣянтъ, и выѣхавъ зъ мѣста.

Лѣниво точили ся по мурованѣй дорогахъ колеса воза запряженого волами. День бувъ лагѣдный. Рѣдвѣй снѣжокъ падавъ платвами на землю. Селянинъ вѣдъ часу до часу подганявъ батогомъ волю, щобы завчасу дѣстати ся до села.

При першѣй коршмѣ на вѣльва кѣльометрѣвъ за Ясломъ затримали насъ Мазуры зъ костурами въ рукахъ. Запытавши, зъ-вѣдни и куды ѣдемо, пустили насъ дальше. При другѣй коршмѣ казано намъ злѣзти зъ воза и йти въ коршму. Тамъ було повно Мазурѣвъ у веселѣмъ гуморѣ. Однѣ сидѣли на лавкахъ, розмовляли гомосно, другѣ стояли при столѣ, на котрѣмъ не хибувало напоѣвъ. Въ комнатѣ було зъ фayoкѣ повно дыму и парно мовъ у лазни, изъ задуху пѣтъ выступивъ намъ на чолахъ. Мазуры, запытавши о цѣли нашої подорожи та чи не веземо яку зброю зъ собою, почаствовали насъ горѣвною та хлѣбомъ и покешувавши собѣ зъ Русина Лемка за-для его чуханѣ зъ тороками, выпустили насъ изъ коршмы. Мы дѣстали ся безъ перешеходы до мѣстечка Дубѣвца и въ спокою доѣхали до села Воля Цевлинська.

Село Воля Цевлинська, де я вѣдъ най-

молодшихъ лѣтъ виховувавъ ся, лежить въ кѣтлинѣ пѣдъ першими карпатскими горами. Оно стывае ся зъ мазурскою осадкою Цеклиномъ, де бувъ двѣръ зъ урядомъ мандаторскимъ.

У Воли Цеклинської тягнуть ся курнї хаты въ простѣмъ рядѣ, гѣрскій поточокъ передѣлюе приходство вѣдъ села. Невеликій садокъ зъ высокими симетрично саджевими то полями скружавъ приходство, а за садкомъ стояла близько цвинтаря самотно висока, деревяна зъ пятьма купулами майстерной будовы церковь, о котрѣй казано, що не мае подобной собѣ сестрички въ гѣрскѣй охрестности. За цвинтаремъ стояла самотна въ поли хата зѣ стайнею. Тамъ мешкала зъ численною родиною вдова прозвана „млынарскою“, бо еи предки були мельниками. Взагалѣ люде въ Воли мали ся бѣдно, бо земля камѣнна и мало плодородна, при тѣмъ були они роботящї и моральнї, хочъ забобоннї. Мужчины одягали ся въ гѣрняцкї чуханѣ и керпцѣ [ходаки], женщины въ корсеты та жовтї скѣрнѣ [чоботы]. Въ селѣ не було двора нѣ жида. Коршма стояла далеко за селомъ при публичнѣй дорозѣ, котра ще не була мурована.

Приѣхавши вечеромъ на приходство я здивувавъ ся немало, коли побачивъ, якъ сходили ся до кухни селяне узброенї въ цѣпы та острї косы набитї сторчкомъ до кѣсятъ. Запытавши, що се значить ся, сказано менѣ, що то нѣчна варта для стереженя церкви и села. Таку збройну варту заведено длятого, бо въ часѣ рѣзнї на Мазурщинѣ розбїйшли ся

були межи людьми вѣсти, що Мазуры задумують несподѣвано напасти на село, зрабувати церковь и забрати селянамъ худобу. Зъ огляду на таку небезпечнѣсть порѣшено въ громадѣ мати ся на бачности. Зъ сеи причины побѣльшено нѣчю варту на десятохъ людей узброеныхъ и уложено, що коли-бы Мазуры наближали ся до села, мала варта зазвонити въ церковнѣй звонь, а хто зачуе звукъ звонѣвъ, повиненъ збройно явитись при церквѣ для вѣдпору ворога. Команду надъ сторожею поручено мѣсцевому дякови Николѣ Пелякови, а мѣй дѣдъ доручивъ ему для обороны стару шаблю зъ военъ Наполеоньскихъ. Никола Пелякъ бувъ мѣймъ першымъ на селѣ учителемъ руского четаня зъ Букваря. Поклекуваний въ молодыхъ лѣтахъ до войска, вѣнъ укрывавъ ся довше передъ бранкою. Коли-жь его спѣймано и вѣддано мандаторови, вѣдрубавъ собѣ зъ холодною кровію вѣаауючій палець правси руки. За те бувъ караный арештомъ та кѣями, але вѣдъ войска выкрутивъ ся. Отже Никола, привязавши собѣ черезъ плечѣ шаблю на крайцѣ, вывивавъ що вечера въ кухнѣ шаблю у водусѣ, показуючи, якъ то вѣнъ буде, вѣдшираючи нападѣ, стинати мазурекѣй головы.

Пѣсля черги появлялись на вартѣ въ селѣ що вечера иншѣй люде. Одна часть вартѣвникѣвъ пересиджувала по кѣлька годивъ на приходствѣ въ теплѣй вухнѣ, поскладавши свое оруже въ кутѣ; друга частьшла узброена, пѣдъ церковь и тамъ, розложившись при огни стерегла церквѣи и села вѣдъ нападѣу Мазурѣвъ.

Перша нѣчь пѣсля мого прївѣду перешла сповѣйно. Ранкомъ розбїшли ся вартѣвники до домѣвъ.

Другого дня збрвалася на дворѣ велика курявця свѣжна и не переставала, але пѣдъ вечеръ усе збѣльшала ся. Мимо курявцѣ появилась на приходствѣ узброена нѣчна варта. Якъ звичайно подѣливши ся на части, одна часть вартѣвникѣвъ, симъ разомъ пѣдъ проводомъ Николы, вѣдбїшла пѣдъ церковь и скрыла ся за-для вѣтру въ звѣннице.

Неодовѣ при великѣмъ вѣтрѣ и незвычайнѣй курявци давсѣ ся наразѣ чути трѣскъ мовъ вистрѣхъ зъ моздѣра. Варта подумала, чи не валить ся звѣнница. Вскорѣ поновивъ ся трѣскъ, а зъ трѣскомъ ролягъ ся зъ самотной хаты вдовицѣ „млынарки“ плачь и крикъ: „Люде ратуйте! люде ратуйте!“ Голосный плачь и крикъ вдовицѣ зъ дѣтьмя, змѣшанный зъ шумомъ вѣтру и рыкомъ худобы, налякавъ вартѣвникѣвъ — и они погадали: не що няшого, лишъ Мазуры напали на хату и мордуютъ людей. Збрвавши ся безъ памяти зъ мѣсця, забули звонити, полишили свою збрую въ звѣннице и почали въ великѣмъ перестрахи утѣкати на приходство зъ крикомъ „Мазуры мордуютъ!“

Варта вѣдъ церкви, впавши на приходство, заалярмувала цѣлый дѣмъ. Варта полишена на приходствѣ, побачивши переляканыхъ товаришѣвъ, почала такожь въ неладѣ чимъ скорше утѣкати зъ кухни. За вартою повтѣкали такожь слуги и скрыли ся въ стайняхъ. Мы зъ дѣдомъ, почувши и зрозумѣвши крикъ, не знали, що зъ собою почати, руки и ноги

намъ тряслись, волосье на головѣ стало дубомъ. Заклоти побѣльшили полишені двѣ служницѣ въ кухнѣ. Они, влѣзши въ нашу комнату, почали ломати руки та голосно заводите, мовь-бы вже були пѣдъ ножами Мазурѣвъ. При помочи служницѣ забарикадовано въ комнатѣ столомъ дверѣ, заслонено вѣкно, щобы збъ двору не було видко свѣта. Кѣлько разѣвъ вѣтерѣ потрясъ дверми або зашелестѣла снѣжна заметѣль у вѣкна, намъ выдавало ся, що Мазуры добувають ся дверми, и нашъ страхъ збѣльшавъ ся.

Тяжко минали намъ нѣчнѣ години въ непевности, щѣ буде дальше. На дворѣ шумѣвъ безнастанно вѣтерѣ, часами давалось чути бытѣ псѣвъ, мы привладали уха до дверей и пѣдслуховали.

По тяжкѣй ночи наставъ ранокъ. На дворѣ почало розвиднятись. На приходствѣ було тихо мовь у гробѣ. Помалу усунено въ комнатѣ столову барикаду, служницѣ лячно отворили дверѣ и вышли до снѣней. Тамъ було повно снѣгу, бо варта, утѣвляючи, не заперла входовыхъ дверей. За служняцями увѣйшли и мы зъ дѣдомъ до кухнѣ. Цѣпы зъ косами лежали тамъ въ неладѣ на землѣ.

Вже розвиднилось добре, коли повывѣзали збъ ставнѣ паробки, а потѣмъ явились на приходствѣ деякѣ зъ нѣчныхъ вартѣвникѣвъ дѣзнатись о причинѣ нѣчного алярму. Мазурѣвъ не було кѣгде ведати. Пѣслано кѣлькоохъ людей до вдовицѣ пѣдъ церковь и она пояснила справу. Нѣчний сельный вихорѣ потрясъ ей хатю и зваливъ хлѣвъ. На рыкъ худобы

підъ тягаромъ упавшої сталѣ вылетѣла она зъ дѣтьми на двѣрзъ зъ плачемъ и почала на-влинувати варту о ратунокъ. Варта перестрашена плачемъ, рикомъ худобы, була певна, що се нападъ мазурскій на хату й людей, и дала причину до такой замѣшанины. Не мало насмѣяли ся люде въ селѣ зъ вартѣвникѣвъ, а вже найбільше зъ Николы, котрый, утѣнаючи, загубивъ шаблю зъ крайкою, ажъ опбселя знайшовъ си въ снѣгу.

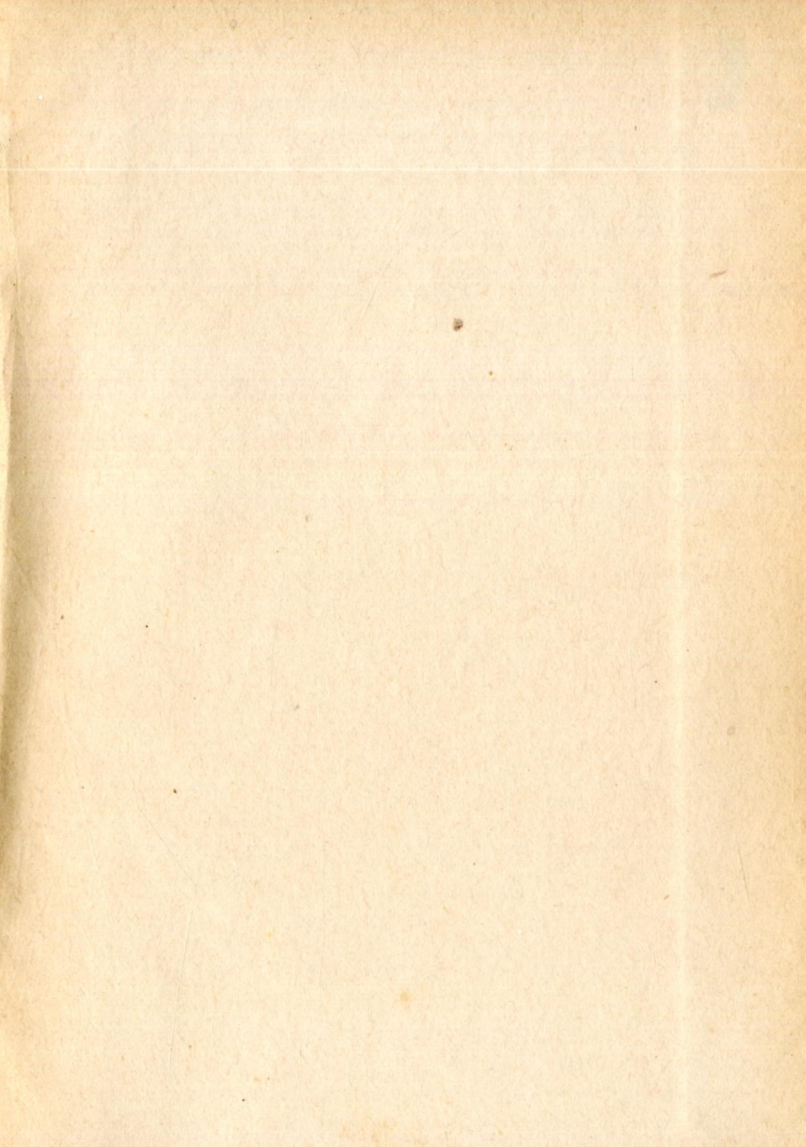
По сѣй страшнѣй ночи, котра полишила ся менѣ на завсе въ памяти, вѣдѣхавъ я по вѣлькохъ дняхъ до Ясла, ревідований при одной коршмѣ Мазурами.

Въ Яслѣ зайшла змѣна. Многихъ вязнѣвъ пущено на волю, другихъ вывезено зъ Ясла, — вуда? — не знаю. Незабавкомъ зачато спроваджувати до Ясла Мазурѣвъ ихъ замыкано. Бергеръ, котрому я дальше товаришивъ по арештахъ, боксувавъ и обладавъ плазомъ шаблѣ Мазурѣвъ, прозваючи ихъ „Кижонеп Мазуреп“... На вѣсть, що увязнено въ Тарновѣ Кубу Шелю, яко головного гершта мазурской рѣзнѣ, успокоили ся ясельскѣ мѣщане, котрѣ дѣйстно довго обавлялись нападу Мазурѣвъ на Ясло, де укrywалось въ часѣ рѣзнѣ богато шляхты.

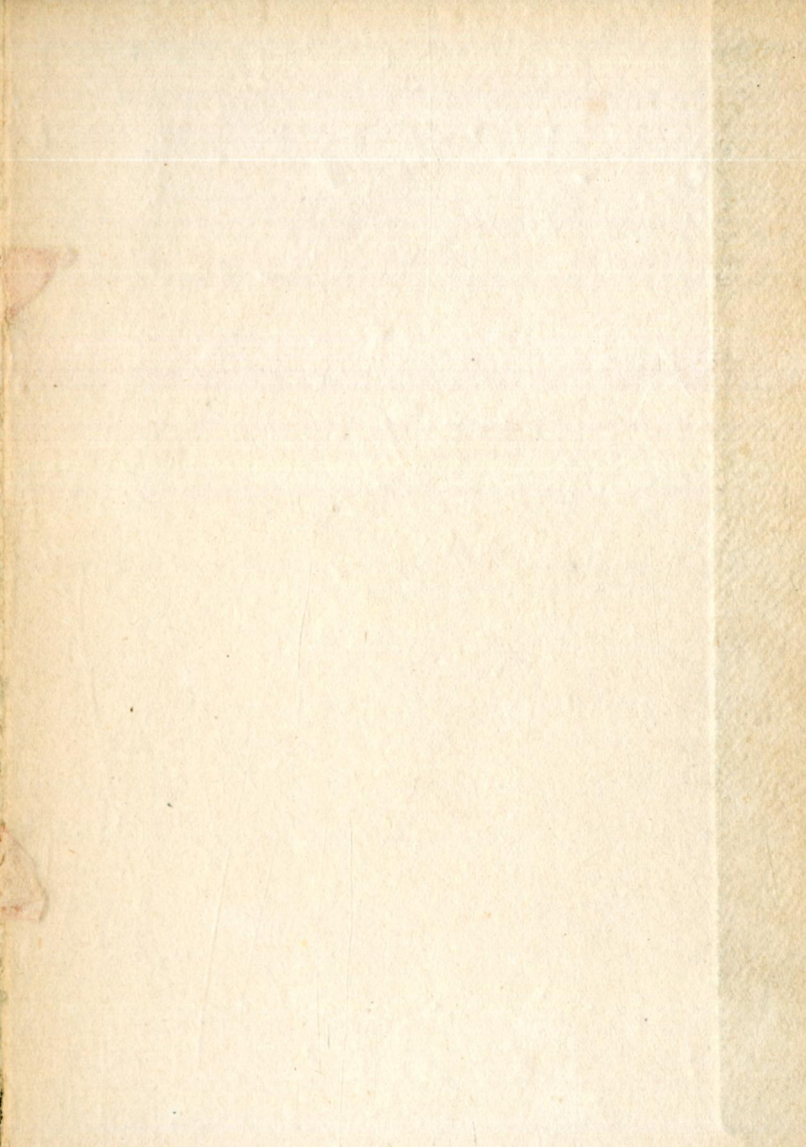
Може були й другѣ епізоды зъ 1846 р. придатнѣ до оповѣстки, але годѣ, — не одно затерло ся въ памяти, давнѣ бо то вже часы!...

Сѣлець белскій, 1892.

H-112 000

GGG 16